

Näkökulma: Heikki Pesonen ja suomalainen tutkimus uskonnosta ja ympäristöasioista

Panu Pihkala

Viimeiset kuusikymmentä vuotta piirtyvät historiallisesti hyvin merkittävänä ajanjaksona: globaali ympäristökriisi on alati voimistunut ja yhteiskunnat ovat olleet tienhaarassa tulevaisuuden suhteen. Ympäristötietoisuus on yhtäältä kasvanut suuresti 1960-luvun jälkeen (Radkau 2014), mutta toisaalta yhteiskunnat toimivat yhä luonnon kantokyvyn kannalta täysin kestävämmällä tavalla (Kitzmann ym. 2025).

Tänä ajanjaksona on syntynyt lukuisille tieteenaloille omia ympäristökysymyksiin kohdentuvia tutkimusalojaan. Historiantutkimukseen syntyi ympäristöhistoria, sosiologiaan ympäristösosiologia ja niin edelleen (Lummaa ym. 2012). Uskonnontutkimukseen syntyi vastaavalla tavalla ympäristöaloja, joita on kutsuttu hivenen eri nimillä. Kattavia yleisnimiä ovat englanniksi *Religion and Ecology* sekä *Religion and Nature*. Suomeksi on käytetty esimerkiksi termejä uskonnollinen ympäristötutkimus ja uskontotieteellinen ympäristötutkimus (Pesonen ja Kallinen 2025). Teologian parissa on puhuttu ekoteologiasta ja ympäristöteologiasta (Pihkala 2014).

Tässä tekstissä käsittelen lyhyesti suomalaisen uskontoon ja ympäristöön liittyvän tutkimuksen historiaa. Erityishuomion kohteena on uskontososiologi Heikki Pesosen pitkäjänteinen työ aiheen parissa. Yhdistän akateemista tutkimusta ja henkilökohtaisia näkemyksiä, jotka perustuvat omaan kokemukseeni alan tutkijana vuodesta 2004 lähtien. Taustalla on myös kaksi julkaisematonta ja viimeistelemätöntä tutkimusartikkeliani, jotka tarkastelevat suomalaisen ekoteologian ja uskontotieteellisen ympäristötutkimuksen historiaa.

Esitän näkemykseni siitä, että Pesosen rooli näillä aloilla on ollut Suomessa erittäin merkittävä. Oman tutkimuksensa lisäksi hän on mahdollistanut muiden tekemää tutkimusta, opettanut aiheesta jo vuosikymmeniä ja auttanut alan tutkijoita verkostoitumaan. Aloitan kuvaamalla lyhyesti alan suomalaisen tutkimuksen historiaa.

Uskonnon ja ympäristökysymysten tarkastelu Suomessa

Nykyään ympäristökysymykset saavat sangen paljon yhteiskunnallista huomiota, mutta historiassa niiden huomioarvo on vaihdellut monien tekijöiden vuoksi. Ympäristöhuolen herääminen ajoitetaan tutkimuksessa yleensä teollistumisen aikakauteen ja 1900-luvun loppupuolella ympäristöasiat alkoivat saada selvästi aiempaa enemmän painoarvoa (Radkau 2014).

Suomalaisen uskonnollisen ympäristöajattelun ja -toiminnan historia kaipaisi selvästi lisää tutkimusta. Suomessa kristinusko on pitkään ollut suuri valtauskonto ja sikäli on loogista, että suomalaiset uskonnolliset ympäristötoimijat ovat olleet pääasiassa kristittyjä. Tiedossa on, että esimerkiksi tunnettu vaikuttaja Zacharias Topelius (1818–1898) yhdisti kristinuskoa ja luonnonsuojelueetosta, ja että 1900-luvun alkupuolen eläintensuojeluliikkeessä oli aktiivisesti

mukana monia kristittyjä (Pihkala 2023). Myös myöhemmässä suomalaisessa luonnonsuojeluliikkeessä oli vaikutusvaltaisesti mukana monia vakaumukseltaan kristittyjä henkilöitä, kuten valtion luonnonsuojeluvalvoja Reino Kalliola (1909–1982) ja ympäristönsuojelutieteen ensimmäinen professori Pekka Nuorteva (1926–2022) (Borg 2008; Pihkala 2011). Tällaisia varhaisia vaikuttajia ja historian vaiheita ei kuitenkaan kokemukseni mukaan tunneta laajalti, vaan aihepiiri tuo ihmisille mieleen ennen kaikkea viime vuosikymmenten asioita.

Varsinainen tutkimus uskonnosta ja ympäristöasioista käynnistyi tietojeni mukaan 1970-luvulla, vaikka jo tätä ennen teologisessa kirjallisuudessa on ympäristöön liittyviä pohdintoja (esim. Sormunen 1949; Viro 1957). Tietävästi ensimmäinen väitöskirja, jossa syvemmin käsiteltiin aihetta, oli Martti Lindqvistin *Economic Growth and the Quality of Life* (1975). Lindqvistin tutkimuksen otsikko kertoo ympäristöasioiden laajasta kietoutuneisuudesta muihin yhteiskunnallisiin asioihin, kuten juuri talouteen ja elämänlaatuun. Lindqvist (1945–2004) oli aikanaan tunnettu eetikko ja yhteiskunnallinen keskustelija, mutta hän ei jatkanut voimakasta ympäristöpainotusta puheenvuoroissaan.

1980-luvulla keskustelu ympäristöasioista luterilaisessa kirkossa vähitellen vilkastui, mutta kirjallisia lähteitä on yhä sangen rajattu määrä. Luterilainen pastori ja teologi Esa Tuomaala julkaisi teologisen monografian (1985). Yliopistoteologit kävivät esimerkiksi aatehistoriallista keskustelua kristinuskon ja luonnon suhteesta (esim. Annala 1989). Uskontotieteilijä Teuvo Laitila aloitti pitkäaikaisen työnsä eläin- ja ympäristöteemojen parissa (Laitila 1987; 1991).

1990-luvun alussa teologi ja luterilaisen kirkon diakoniatyön johtohahmo Juhani Veikkola (1992) julkaisi laajemman ekoteologisen teoksen *Yhdessä luomakunnan kanssa: Ekologinen tietoisuus haasteena kristilliselle jumalakuvalle ja ihmiskäsitykselle*. Teos ammensi etenkin kansainvälisen ekumeenisen liikkeen parissa 1980-luvulla käydyistä ekoteologisista keskusteluista (joista ks. Hallman 2002). Kirja liittyi myös hänen yritykseensä kannustaa luterilaista kirkkoa ja sen piispoja ottamaan kantaa ympäristöasioihin (Sipiläinen & Suviranta 2005). Kirkollisia ympäristökannanottoja ei kuitenkaan juuri tehty (Hytönen 2003).

Teologisissa tiedekunnissa ympäristötutkimusta tehtiin 1990-luvulla yhä kuitenkin vähän. Laitila jatkoi työtään ja esimerkiksi raamatuntutkija Timo Veijola huomioi ympäristökysymykset (esim. Veijola 1998). Eetikko Suvielise Nurmi aloitti tutkimustyönsä, joka on jatkunut aalloittain aina tähän päivään asti. Nurmi esimerkiksi toimitti artikkelikokoelman systemaattisesta teologiasta ja aatehistoriasta luontoon liittyen (Nurmi 1999).

Tällaisessa ajanhetkessä uskontososiologi Heikki Pesonen aloitti työnsä ympäristöteemojen parissa. Pesonen toimitti jo 1990-luvun lopussa vaikutusvaltaisen *Uskonnon luonto* -artikkelikokoelman uskonnon ja ympäristön tutkimuksesta (Pesonen 1999). Pesosen väitöskirja *Viherytyvä kirkko: Suomen evankelisluterilainen kirkko ympäristötoimijana* (2004) tarkasteli aihetta sekä sanomalehtikeskustelujen analyysin että tutkimuskirjallisuuden valossa. Tutkimus toi esiin sen, kuinka erilaisia diskursseja ympäristöasioihin liitettiin kristittyjen parissa ja laajemmin suomalaisessa yhteiskunnassa. Pesonen verkostoitui kansainvälisten tutkijoiden kanssa ja esimerkiksi ympäristöasioihin erikoistunut uskontososiologi Laurel Kearns vieraili Suomessa.

Nurmi ja Pesonen olivat merkittävässä roolissa aiheeseen liittyvän opetuksen suunnittelussa ja toteuttamisessa. Tämä koski sekä Helsingin yliopiston teologista tiedekuntaa että yliopiston laajempaa monitieteellistä ympäristöopetusta. Uskonnontutkimus on ollut edustettuna

esimerkiksi Johdatus monitieteiseen ympäristötutkimukseen -kurssilla jo vuosikymmenten ajan: ensin opettajana oli Nurmi, sitten Pesonen ja 2010-luvulta Panu Pihkala.

2000-luvun kehityskulkuja

2000-luvulla sekä kirkollinen että yliopistollinen keskustelu uskonnosta ja ympäristöasioista alkoivat vähitellen vilkastua. Pauliina Kainulainen aloitti systemaattisen teologian väitöskirjansa (2005) vapautuksen teologiasta ja ekoteologiasta Helsingissä, mutta siirtyi viimeistele-mään työn Itä-Suomen yliopistoon. Kainulaisesta tuli hyvin näkyvä ekoteologinen toimija luterilaisen kirkon piirissä ja laajemminkin suomalaisessa mediassa, ja hänen monet suurelle yleisölle suunnatut teoksensa saivat huomiota (esim. Kainulainen 2013; 2019). Artikkelikokoelma *Pyhän kosketus luonnossa* (Kainulainen 2007) kokosi yhteen aiheesta kirjoittaneita uskonnon-tutkijoita ja uskonnonharjoittajia.

Luterilaisessa kirkossa ympäristödiplomijärjestelmä muodostui perustavanlaatuiseksi käytän-nön työkaluksi, jota ajoi eteenpäin merkittävällä tavalla kirkkohallituksen ympäristöasioista vastaava teologi Ilkka Sipiläinen. Luterilainen kirkko julkaisi toistaiseksi laajimman ekoteolo-gisen asiakirjansa, ilmasto-ohjelman *Kiitollisuus, kunnioitus, kohtuus* (2008), jossa sekä Kainu-laisella että Sipiläisellä oli merkittävä rooli.

Suomalaisessa ortodoksisessa teologiassa ympäristöteemoja oli aiemminkin nostanut esiin esi-merkiksi metropoliitta Ambrosius (esimerkiksi ekumeenisissa neuvotteluissa vuonna 1991; ks. Hakala 2021). 2000-luvulla esimerkiksi ortodoksipappi Heikki Huttunen osallistui ekoteologi-seen keskusteluun (Huttunen 2007), myös luterilaisen kirkon Ilmasto-ohjelman sivuilla (*Kiitol-lisuus, kunnioitus, kohtuus: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ilmasto-ohjelma* 2008, 40). Or-todoksinen kirkko laati omat ympäristösuosituksensa ja julkaisi kansainvälisen ortodoksisen ekoteologian suomennoksia (esim. Leistola 2011).

Uskonnotutkimuksessa ympäristöteemat olivat kuitenkin yhä hajanaisia 2010-luvun alussa, jolloin itse aloitin väitöskirjatutkimukseni. Olin aiemmin vuosina 2004–2005 tehnyt ekumenii-kan pro gradu -tutkielmani ekoteologiasta Luterilaisessa maailmanliitossa (Pihkala 2005). Nurmi, Kainulainen ja Pesonen olivat kaikki itselleni merkittäviä mentoreita akateemisen kir-jallisuuden suhteen, mutta myöhemmin Nurmi ja Kainulainen toimivat pääasiassa muualla kuin yliopistossa ja akateemisesti kaikkein merkittävimmäksi muodostui Pesosen tuki. 2010-luvun alussa aloitimme yhteistyön ympäristöön ja uskontoon liittyvän opetuksen suunnittelun pa-rissa, mikä on jatkunut tähän päivään asti. Sain ympäristöteologian dosentuurin vuonna 2018, mutta oma tutkimustyöni alkoi keskittyä yhä enemmän ympäristötunteisiin (esim. Pihkala 2025).

Pesonen jatkoi opetustyön ohella tutkimuksen julkaisemista aiheesta sekä suomeksi että eng-lanniksi (esim. Pesonen 2022; 2023). Helsingin yliopistossa hän oli todella pitkään ainoa kan-tahenkilökunnan jäsen, jolla oli vahva tutkimuspainotus ympäristöasioihin; monet yliopistotut-kijat ovat sinänsä olleet kiinnostuneita ympäristöasioista. Pesosen rooli nuorten tutkijoiden kannustamisessa oli hyvin merkittävä ja se ulottui myös yhteisiin tutkimusrahoitushakemuk-siin. Rahoituksen saaminen on ollut monelle vaikeaa, mutta 2010-luvun loppupuolella tekeillä oli jo useampi väitöskirja alalta: esimerkiksi Mikko Kurenlahden, Noora Koivulahden ja Terhi Hannolan tutkimukset. Pesonen oli yksi tutkijoista, jotka perustivat Religion, Ecology and Di-versity -tutkimusverkoston. Verkosto on 2020-luvulla alati kasvanut ja koostuu nyt jo yli

kahdestakymmenestä aiheen tutkijasta (<https://blogs.helsinki.fi/religion-ecology-diversity/>). Pesonen on toiminut monen jäsenen väitöskirjaohjaajana.

2020-luvulta kohti tulevaisuutta

2020-luvulla opiskelijoiden keskuudessa uskontoon ja ympäristöön liittyvät aiheet keräävät runsasta kiinnostusta. Aiheeseen liittyviä kursseja on hivenen enemmän ja osallistujamäärät hyviä. Yliopistojen rakenteellinen panostus uskonnon ja ympäristön tutkimukseen on kuitenkin yhä pienekköä, joskin Helsingin yliopistoon avautui vuonna 2024 kestävyyskysymyksiin liittyvä yhteisvirka (tenure track -professuuri) teologisen ja kasvatustieteellisen tiedekunnan välillä. Virkaa hoitaa Riikka Hohti.

Suomalainen yliopistomaailma on monenlaisessa muutoksessa. Talousmallit ovat osittain vaihtuneet, hallintoa on supistettu ja yliopistojen tehtäviin kohdistuu erilaisia paineita sekä odotuksia. Kaiken tämän keskellä ympäristökriisi ja ympäristötietoisuus ovat läsnä. Osa tutkijoista arvioi kriittisesti akateemisia käytäntöjä niiden ympäristövastuullisuuden suhteen, kuten esimerkiksi konferensseihin lentämisen ilmastopäästöjä ja ruokatarjoiluihin liittyviä valintoja. Pesonen on tutkijana pitkään ilmentänyt eettisiä valintoja näihin liittyen, mikä on esimerkillistä. Pidän ilmiselvänä sitä, että ympäristökriisi tulee kasvavalla tavalla haastamaan akateemisen maailman käytäntöjä, ja tähän muutokseen olisi tärkeää asemoitua proaktiivisesti.

Henkisten vaikutusten todentaminen on aina tutkimuksessa haasteellista. Väitän kuitenkin, että Heikki Pesosen tapauksessa on hyvin selkeää, että ilman hänen pitkää ja monipuolista työtään olisi Suomen tilanne uskonto- ja ympäristötutkimuksen suhteen aivan erilainen.

Kirjallisuus

Annala, Pauli

1989 *Integroiva armo. Luterilainen näkökulma ekologian kysymyksiin.* – Simo Peura (toim.) *Usko ja rakkaus. Luterilaisen teologian mahdollisuudet tänään*, 181–91. STKSJ 165. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.

Borg, Pekka

2008 *Herättäjät, tulenkantajat ja muutoksentekijät: luonnonsuojelun voimahahmot Suomessa.* Pilot-kustannus Oy.

Hakala, Elisa

2021 *Kuvaksi ja kaltaisuuteen luotu. Teologinen ihmiskäsitys Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja Suomen ortodoksisen kirkon dialogin aiheena Järvenpäässä 1991.* Ekumeniikan tutkielma, Helsingin yliopisto.

Hallman, David

2002 *Environment/Ecology.* – Nicholas Lossky (toim.) *Dictionary of the Ecumenical Movement*, 2nd p., 396–8. WCC.

Huttunen, Heikki

2007 Ihmisen luontosuhde ortodoksisessa traditiossa. – Pauliina Kainulainen (toim.) *Pyhän kosketus luonnossa: Johdatus kristilliseen ekoteologiaan*, 65–90. Helsinki: Kirjapaja.

Hytönen, Maarit

2003 *Kirkko ja nykyajan eettiset kysymykset*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja, 80. Helsinki: Kirjapaja.

Kainulainen, Pauliina

2005 Maan viisaus: Ivone Gebaran ekofeministinen käsitys tietämisestä ja teologiasta. Pro gradu, systemaattinen teologia, Joensuun yliopisto.
<https://erepo.uef.fi/handle/123456789/8563>

Kainulainen, Pauliina (toim.)

2007 *Pyhän kosketus luonnossa: Johdatus kristilliseen ekoteologiaan*. Helsinki: Kirjapaja.

Kainulainen, Pauliina

2013 *Metsän teologia*. Helsinki: Kirjapaja.

Kainulainen, Pauliina

2019 *Suuren järven syvä hengitys: Luontosuhde ja kokonainen mieli*. Helsinki: Kirjapaja.

Kiitollisuus, kunnioitus, kohtuus: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ilmasto-ohjelma. 2008. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2008:1. Kirkkohallitus.

Kitzmann, Niklas, Levke Caesar, Boris Sakschewski, ja Johan Rockström (toim.)

2025 *Planetary Health Check 2025: A Scientific Assessment of the State of the Planet*. Potsdam Institute for Climate Impact Research.

Laitila, Teuvo

1987 Ihminen ja luonto. – Helena Helve (toim.) *Ihmisenä maailmassa*, 181–202. Helsinki: Gaudeamus.

Laitila, Teuvo

1991 Kilohintaansa arvokkaampaa: Eläin ja ihminen juutalaisuudessa, kristinuskossa ja islamissa. *Teologinen Aikakauskirja* 5: 397–404.

Leistola, Mikko (toim.)

2011 *Ympäristön haaste kirkolle? - Patriarkka Bartolomeoksen kirjoituksia ekologisesta vastuusta*. Suomen ortodoksisen kulttuurikeskuksen säätiö (Sofia).

Lindqvist, Martti

1975 *Economic growth and the quality of life: an analysis of the debate within the World Council of Churches, 1966–1974*. Finnish Society for Missiology and Ecumenics.

Lummaa, K., M. Rönkä, & T. Vuorisalo

2012 *Monitieteinen ympäristötutkimus*. Helsinki: Gaudeamus.

Nurmi, Suvielise

1999 *Hurja luonto: Abrahamista Einsteiniin*. Helsinki: Yliopistopaino.

Pesonen, Heikki (toim.)

1999 *Uskonnon luonto: ihmisen ja luonnon suhde uskonnollisessa ajattelussa*. Jyväskylä: Atena.

Pesonen, Heikki

2004 *Vihertyvä kirkko: Suomen evankelisluterilainen kirkko ympäristötoimijana*. Bidrag till kändedom av Finlands natur och folk. Suomen tiedeseura.

<http://helka.linneanet.fi/cgi-bin/Pwebrecon.cgi?BBID=1850594>

Pesonen, Heikki

2022 Innovation, Adaptation, and Maintaining the Balance: Roy Rappaport's Ritual Theory as a Framework for Interpreting Religious Environmental Rituals. *Approaching Religion* 12 (3): 16–31.

<https://doi.org/10.30664/ar.112793>

Pesonen, Heikki

2023 Julkisen keskustelun asetelmat ja kirkon paikka eläinoikeuskeskustelussa: Analyysi Kari Kuulan kolumnin herättämästä mediakohusta. – Kari Latvus ja Heikki Pesonen (toim.) *Eläinteologia ja eläinoikeudet kirkon kysymyksenä*, 93–135. Kirkon tutkimus ja koulutus.

<http://hdl.handle.net/10138/356551>

Pesonen, Heikki, ja Timo Kallinen (toim.)

2025 *Henkipuita ja tilanhoitoa: uskonnot ympäristökriisien aikakaudella*. Eetos-julkaisuja 25. Turku: Eetos.

Pihkala, Panu

2005 Ympäristökysymykset Luterilaisessa maailmanliitossa Curitiban yleiskokoukseen 1990 saakka. Pro gradu, ekumeniikka, Helsingin yliopisto.

Pihkala, Panu

2011 Maailmankatsomukset ja kristinusko ympäristökasvatuksessa. *Kasvatus & Aika* 5 (4).

<https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/68443>.

Pihkala, Panu

2014 Ekoteologia. – Olli-Pekka Vainio ja Lauri Kemppainen (toim.) *Modernin teologian suuntauksia*, 233–60. Helsinki: Kirjapaja.

Pihkala, Panu

2023 Näkökulmia suomalaisen eläinteologian historiaan. – Kari Latvus ja Heikki Pesonen (toim.) *Eläinteologia ja eläinoikeudet kirkon kysymyksenä*, 187–218. Kirkon tutkimus ja koulutus.

Pihkala, Panu

2025 Ympäristöahdistus ja uskonto. Tapausesimerkkinä Joanna Macyn työ ympäristötunteiden käsittelyssä. – Heikki Pesonen ja Timo Kallinen (toim.) *Henkipuita ja tilanhoitoa: uskonnot ympäristökriisien aikakaudella*, 175–96. Eetos-julkaisuja 25. Turku: Eetos.

Radkau, Joachim

2014 *The Age of Ecology: A Global History*. Polity Press.

Sipiläinen, Ilkka, ja Raili Suviranta (toim.)

2005 *Tiellä laajempaan vastuuseen. Juhani Veikkola LXV*. Diakonian vuosikirja 2005. Diakonia ry & Kirkkohallitus, diakonia ja yhteiskuntatyö.

Sormunen, Eino

1949 *Yksin armosta. Kirkkomme kristinopin selitys*. Helsinki: Kirjapaja.

Tuomaala, Esa

1985 *Ihminen, uhka luomakunnalle*. Helsinki: Kirjapaja.

<http://helka.linneanet.fi/cgi-bin/Pwebrecon.cgi?BBID=552329>.

Veijola, Timo

1998 *Teksti, tiede ja usko: epääjanmukaisia eksegeettisiä tutkielmia ajankohtaisista aiheista*. Suomen eksegeettisen seuran julkaisuja, 69. Suomen eksegeettinen seura.

Veikkola, Juhani

1992 *Yhdessä luomakunnan kanssa: Ekologinen tietoisuus haasteena kristilliselle jumalakuvalle ja ihmiskäsitykselle*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja, Sarja A, 60. Kirkon tutkimuskeskus.

Viro, Voitto

1957 *Kirjeitä ilosta, surusta ja ihmisestä*. Werner Söderström.

TT Panu Pihkala on ympäristöteologian dosentti Helsingin yliopistossa.